

PSIHOANALIZA- FUNDAMENTALNA I PRIMENJENA

Poslednje kolo ugledne Naprijedove biblioteke „Psiha” u znaku je Frojda i Lakana. Osim spisa spomenute dvojice tu su još i knjige Kuperera (Cooper), Leša (Lasch) i Kulenovića.

Nećemo pogrešiti ako u kritičkom razmatranju petog kola „Psihe” (Naprijed, Zagreb, 1986), krenemo od Frojda. Zapravo iz krila njegovih „metapsiholoških spisa” izašli su i Lakan i Leš i Kulenović, a, posredno i Kuper.

Jezgro knjige Sigmunda Frojda *Budućnost jedne iluzije* — koja je sklopljena od nekih desetak radova „poznatog Frojda” (1908—1933) — čine tzv. metapsihološki spisi. Ove svoje spise Frojd nije objavio kao knjigu, mada je imao nameru da uradi jedno krupno sintetično delo pod nazivom *Uvod u metapsihologiju*. Seriju od pet metapsiholoških spisa Frojd je napisao za svega četrdesetak dana, u proleće 1915. godine. Kada ovo spominjem mora se imati u vidu da se ovi njegovi radovi svrstavaju među najfundamentalnije i najdublje spise koje je on napisao. Šta je bio cilj ovih čuvenih metapsiholoških oglada? „Konceptija metapsihologije igra stožernu ulogu u Frojdovoj teoriji psihe. Njome je želeo da označi sadržajan opis svakog mentalnog procesa koji bi uključio objašnjenje (a) njegovih dinamičkih atributa (b) topografskih crta i (c) ekonomskog značaja. Sam izraz, koji je, koliko znam, Frojd smislio pominje se prvi put u jednom pismu Flisu 1896. godine” piše E. Džons (Jones) (*Život i delo Sigmunda Freuda*, tom 2, Matica Srpska, Novi Sad 1985. str. 148). Od ukupno 12 metapsiholoških spisa sačuvano je samo prvih pet, dok je poslednjih sedam sam Frojd uništio. U ovom „Psihinom” izdanju (izbor: G. Flego) našla su se dva (od prvih pet) metapsiholoških spisa: „Nagoni i njihove sudbine” i „Nesvesno”. Na žalost u ovaj izbor nisu ušli: „Potiskivanje”, „Tugovanje i melanholija”

i Metapsihološki dodatak teoriji snova". Inače u ove tzv. metapsihološke spise obično se još ubrajaju (pa su se našli i u ovom odбору) i ovi: „Formulacije o dvama načelima psihološkog zbivanja” i „Prilog uvodu u narcizam”. Osim ovih spisa o metapsihološkim pitanjima ovde se nalazi još nekoliko čuvenih Frojdovih kulturoloških dela koje je on objavio kao zasebne publikacije. To su: *S one strane načela ugođe*, *Masovna psihologija i analiza Ja, Ja i Ono*, *Budućnosti jedne iluzije*. Najzad, u knjizi o kojoj je reč nalaze se još i dva kritička i angažovana Frojdova spisa: „Kulturni seksualni moral i moderna nervoznost” i pismo Ajnštajnu „Zašto rat?”. Ove studije posvećene instinktu smrti, drugoj topici, kulturološkim i sociološkim pitanjima, svojevremeno su izazvali dosta burnih reakcija, a i kasnije su bile podsticajne za razvijanje Frojdovih ideja u mnogobrojnim školama savremene psihoanalize. I u našoj sredini povodom izdanja prevoda *S one strane principa zadovoljstva* i studije *Ja i Ono* vođene su zanimljive diskusije (up. *Treći program RB*, br. IV, 1984).

Na ovaj izbor Frojdovih dela najneposrednije se nadovezuje knjiga poznatog domaćeg psihijatra i urednika „Psihe”, Muradifa Kulenovića, *Metapsihologija, nastranosti i osobitosti*. Prvi deo ove Kulenovićeve knjige „Metapsihologija kao opća teorija psihoanalize” može se čitati i kao opširan komentar Frojdove metapsihologije, s obzirom da se u njemu podrobno analiziraju fundamentalne ideje tvorca psihoanalize i njihova sudbina u daljem razvoju psihoanalitičke misli. Svoja promišljanja metapsihologije Kulenović temelji, pre svega, na poznatom delu Davida Raporta *The structure of psychoanalytic theory*. Na ovom mestu može se postaviti pitanje zašto se Kulenović u odeljku pod naslovom „Teorija psihoanalize poslije Freuda” ograničio na prikaz doprinosa samo troje analitičara: Ane Frojd, Hajnca Hartmana (Heinz Hartman) i Erika Eriksona. Ne osporavajući njihov nesumnjiv doprinos, ipak mora se imati u vidu da su oni pripadnici jedne (ego psihologije) od brojnih škola savremene psihoanalize. U drugom delu knjige Kulenović razmatra niz nastranosti: sadizam, mazohizam, fetišizam, egzibicionizam, homoseksualnost, itd. koje je još Frojd analizirao, kao i one koje potiču iz daljeg razvoja psihoanalize (npr. nekrofilija). Ovaj deo knjige predstavlja neku vrstu udžbenika, pregleda psihoanalitičkih istraživanja u ovoj oblasti. U trećem delu autor se bavi „osobitostima”, odnosno poremećajima ličnosti. Ovaj deo je posebno zanimljiv s obzirom da u današnjoj psihoanalitičkoj praksi sve više susrećemo ličnosti koje ne pate od „klasične neuroze” (opsesija, histerija itd.), već od poremećaja u strukturi karaktera („narcistička ličnost”, „granična stanja” itd.).

Izuzetan događaj svakako predstavlja izdavanje knjige Žaka Lakana (Jacques Lacan) *Četiri temeljna pojma psihoanalize*. Ova knjiga je izvanredan uvod u Lakanovo mišljenje s obzirom da se lakše čita od njegovih čuvenih ezoteričnih *Spisa*. Sam Lakan govoreći o ovoj knjizi kaže da s njom „neće biti kao s knjigom mojih *Spisa* koja se kupuje: kažu, ali zato da ih se ne čita” (*Četiri temeljna pojma psihoanalize*, str. 297).

Svoj poznati XI seminar iz 1964, Lakan je posvetio razmatranju četiri fundamentalna koncepta psihoanalize, a to su: nesvesno, ponavljanje, prenos i nagon. Zahvaljujući ovim Lakanovim predavanjima, možemo se iz prve ruke obavestiti u čemu se to sastoji famozni Lakanov „povratak Frojdu”. U sopstvenom promišljanju Frojda, Lakan nastoji da povrati onu izgubljenju, subverzivnu dimenziju Frojdova mišljenja koja je zaboravljena u daljem razvoju psihoanalitičke teorije. Ovaj savremeni mislilac pclazi od onoga što su mnogi odbacili u Frojdovoj teoriji, a to su, pre svega, nagon smrti i ponavljanje. Zbog toga bismo i mogli reći za ovu knjigu da se najtešnje vezuje za Frojdove metapsihološke radove o kojima je već bilo reči. Lakan se svojim ponovnim promišljanjem Frojda oštro suprotstavlja uobičajenoj zdravorazumnoj, laičkoj, s jedne strane i standardizovanoj, ortodoksno kodiranoj interpretaciji osnovnih postavki tvorca psihoanalize. Zapravo, tačnije rečeno, on razara celokupnu dotadašnju sterilnu i rutinsku recepciju Frojdovih otkrića, radi toga da bi se približio samoj biti temeljnih Frojdovih otkrića i pojmova. Evo, na primer, kako u Lakanovoj reinterpetaciji izgleda pojam nesvesnog, što je fundamentalni pojam psihoanalize. „Nesvesno kod Freuda nije romantično nesvesno maštovitog stvaranja. To nije mesto božanstva noći. Nesumnjivo, to ima neke veze s mestom prema kome je upravljen Freudov pogled — ali činjenica da je Junga, posrednika za izraze romantičnog nesvesnoga Freud odbacio, ukazuje nam dovoljno da psihoanaliza uvodi nešto drugo”. Nesvesno nije ni kao ropotarnica, niti je heteroklitično, kako ga je zamišljao fon Hartman. „Svim tim nesvesnim koji su uvijek više ili manje pridruženi mračnoj volji koja se smatra prvotna, kao nešto ispred svijesti, Freud suprotstavlja otkriće da na razini nesvesnog postoji nešto posve homologo onom što se zbiva na razini subjekta — to nešto govori, funkcioniira razrađeno kao na razini svjesnog koje na taj način gubi ono što je izgledalo njegova povlastica” (*Četiri temeljna pojma psihoanalize*, str. 30—32). Nesvesno je, i to je osnovna Lakanova formula, „strukturirano kao jezik. Što to znači? „Prije svakog iskustva, prije svake individualne dedukcije, čak prije nego li se tu zapišu kolektivna iskustva koja se mogu samo odnositi na društvene pot-

rebe, nešto organizira ovo polje i opisuje crte njegovih početnih snaga. To je funkcija koju nam Claude Levi Strauss prikazuje kao istinu totemske funkcije, i koji mu umanjuje privid — to je primerna klasifikatorska funkcija" (Isto, str. 26) Lakanov obrt u tumačenju Frojda sastoji se u specifičnom recentriranju onoga što se smatra suštinskim u psihoanalitičkoj teoriji. Suštinsko za Lakana i psihoanalizu jeste ona lingvistička, semiotička dimenzija u analitičkoj jezičkoj praksi. Zbog toga je kod Lakana sa prirodnih nauka fokus pomeren „ka formalnim naukama: strukturalnoj lingvistici, formalnoj logici, topologiji, tj. prema Lacanovom viđenju, ka naukama koje odgovaraju području jezika", piše Žak Alen Miler (Jacques-Alain Miller) („Osnovni tok lakanovske misli", *Theoria*, br. 1—2, 1986).

Izuzetnu pažnju zaslužuje, svakako, i knjiga Kristofera Leša (Christopher Lasch) *Narcistička kultura*, koja je u Americi doživela ne samo brojna izdanja i ogromne tiraže, već i najlaskavije ocene stručne kritike. Provokativna teza ove knjige jeste da je bitna crta današnje američke kulture novi narcizam koji prožima porodični život, međuljudske odnose, literaturu, film, pozorište, psihoterapiju, odnose polova itd.

U ovoj knjizi kritika savremenog američkog života i njegove celokupne kulture, sprovedena je sa stanovišta karakterološke analize. U svom pristupu društvenim i kulturnim pitanjima, Leš se oslanja na već klasične analize Rajha, Froma, Rizmana, Vajta, Markuzea i drugih. Zanimljivo je da je ovaj izvanredni dijagnostičar i karakterolog, po svom akademskom obrazovanju — istoričar. Njegovo temeljno poznavanje istorije i sociologije svakako mu je mnogo pomoglo da narcističku ličnost kao dominantan sklop karaktera današnjeg američkog društva smesti u istorijski kontekst postindustrijskog društva. Naime, novi društveno istorijski oblici zahtevaju novi tip ličnosti, odnosno novi način organizacije iskustva i novu dinamiku ličnosti. Taj novi društveni karakter danas je — Narcis. Koristeći se saznanjima klasične psihoanalize o narcizmu i poremećajima karaktera, Leš izvanredno detaljno i plastično opisuje novi društveni karakter *made in USA*, tj. narcističku ličnost našeg doba. Narcistička ličnost je prividno šarmantna, opčinjavajuća ljubazna, „topla", obuzeta sobom a zapravo krajnje je „hladna" i „prazna". Ona je pristalica „ogoljelog", promiskuitetnog seksa lišenog emocija; čezne za uzbudjenjima, spektaklima jer je u suštini nesposobna da se zaista emocionalno veže i da se sa strahom posveti bilo čemu izvan sebe same. Novi narcis je lud za uspehom, sjajem slave, deluje samouvereno, a zapravo je zaplašen, nesiguran u svoje sposobnosti, hipohondričan, ispunjen bezumnim strahom od starenja i smrti.

Ovaj „Novi Narcis” je idealno prilagođen savremenom birokratskom društvu koje zahteva upravo takav tip „prazne” ličnosti, koja se dobro konformira i koja je spremna da oblikuje „svoje” potrebe po meri industrije reklame. Ova moćna industrija širokom mrežom sredstava masovne komunikacije stvara i podstiče kult mladosti, lepote, šarma i istovremeno proizvodi kod ljudi iracionalno snažan strah od starenja i smrti. Narcistički, zavisani karakter pomaže besprekornom funkcionisanju monopolističkog kapitalizma koji ga je i formirao.

Ovoj knjizi je kao pogovor pridružena izvanredno pronicljiva i teorijski dobro fundirana studija Slavoj Žižeka pod naslovom „Pato-loški Narcis’ kao društveno nužni oblik subjektivnosti”. U ovoj studiji Žižek podrobno analizira Lešov doprinos proučavanju američkog karaktera, a često u svojim teorijskim izvođenjima čak i nadmaša Leševo teorijsko razmatranje „narcističke ličnosti” i graničnih stanja.

Za razliku od prethodne knjige, knjiga Dejvida Kupera (David Cooper) *Jezik ludila* zahteva oštru kritiku zbog svoje u suštini represivne i netolerantne ideologije koja se krije iza „emancipatorske” retorike. U svom revolucionarno-psihoterapeutskom „sazrevanju”, otac antipsihijatrije, D. Kuper, stigao je do stanovišta totalne i „permanentne revolucije”. Iz defanzive i ograničene kritike psihijatrije, on je u ovoj knjizi prešao u ofanzivu, razvijajući totalnu kritiku „represivnog društva”. U njegovom militantnom manifestu suštinu čini poziv na borbu: „smatramo da borbe na području društvenog zdravlja moraju biti uključene u cijelu konstelaciju borbi radnika za obranu njihova vlastita zdravlja i usklađene sa svim borbama društvenih i političkih snaga za preobražaj društva” (*Jezik ludila*, str. 149).

U ovoj politizaciji ludila Kuper je krajnje neodmeren. Za njega je ludak = politički buntovnik, „svi su ludaci politički disidenti. Svako je naše ludilo naše političko neslaganje”. (*Isto*, str. 122). Prema tvorcu antipsihijatrije *manijska* je na primer „izraz pobune protiv kapitalističkog ethosa”. Ovo vulgarno sociologističko redukovanje ludila na društvenu i političku ravan nije samo pogrešno već je i izuzetno opasno po pojedinca. Hteo to Kuper ili ne, on svojim insistiranjem na totalnoj politizaciji ludila, zapravo ukida lične, individualne probleme i na taj način podržava jake totalitarne tendencije našeg vremena. Nad ovim bi se trebalo zamisliti. Iznenaduje, međutim, da pisac pogovora na *Jezik ludila* (M. Kulenović) nije našao za shodno da se makar ogradi od izvesnih ekstremno militantnih ciljeva i psovačkog žargona autora ove knjige. Naprotiv pisac pogovora je pun razumevanja za Kuperovu „revolucionarnu” teoriju

i praksu. Kulenović piše: „Jezik ludila u Cooperskom tumačenju ne ostavlja nas hladnim, u svojim naoko bizarno jednostavnim pristupima u nama oživljava potrebu za akcijom i to odmah, ovdje i u sitnim zahtevima, ali za sreću pojedinca to su veliki koraci” („David Cooper ili alternativa psihijatriji”, str. 167). Po mom mišljenju ovako slaba Kuperova knjiga kakva je *Jezik ludila* nije zaslužila da se nađe u uglednoj seriji odabranih knjiga kakve nam nudi „Psiha”.

U celini gledano, peto kolo „Psihe” bez obzira na raznovrsnost tema i problema kojima petorica autora posvećuju svoju pažnju obeležava jedinstven pristup. Zapravo gotovo sve ove knjige (sa izuzetkom *Jezika ludila*) jesu psihoanalitički intonirane. Većina od njih spada u teorijsku, fundamentalnu psihoanalizu dok bi se Lešova knjiga mogla svrstati u primenjenu psihoanalizu. Naime, Frojd je smatrao da se polje društvenih nauka, budući da se one bave čovekom i njegovim tvorevinama, može pokriti sa dve psihološke discipline: fundamentalnom i primenjenom psihologijom.

Od pet knjiga iz ovog kola „Psihe”, čak tri knjige mogu se smatrati izvanrednim izdavačkim poduhvatom i pravim kulturnim događajem, a to su: *Budućnost jedne iluzije*, *Cetiri temeljna pojma psihoanalize i Narcistička kultura*. Za jedno kolo to je zbilja dosta.

Najzad, trebalo bi i to reći stara dobra Naprijedova „Psiha” od ovog kola izlazi u novom, privlačnijem ruhu. Knjige petog kola izuzetno su lepo opremljene, kako uostalom i dolikuje kako klasicima, tako i uglednim savremenim psiholozima i misliocima koji se u njemu pojavljuju.